

No:

Dr. Mārtiņš Paparinskis
Merton College
Oxford OX1 4JD
United Kingdom

Kam:

Arnis Cimdars
Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs
e-pasts: cvk@cvk.lv

cc:

Ritvars Eglājs
Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas sekretārs
e-pasts: ritvars.eglajs@cvk.lv

Re: **ATZINUMS PAR LIKUMPROJEKTU „GROZĪJUMI PILSONĪBAS LIKUMĀ”**

Oksfordā, 2012.gada 18.oktobrī

I.	Likumprojekts un Satversmes 78.pants	3
A.	Satversmes 78.pants un juridiskā tehnika	3
B.	Satversmes 78.pants un augstāka juridiska spēka normas.....	5
II.	Likumprojekts un starptautiskās tiesības	11
A.	Likumprojekts un pilsonības piešķiršana <i>en masse</i>	11
B.	Likumprojekts un kontinuitāte	15
III.	Kopsavilkums.....	19

Godātais Cimdara kungs,

1. Atsaucoties uz Jūsu 2012.gada 27.septembra vēstuli Nr. 02-01.7/140 „Par likumprojektu „Grozījumi Pilsonības likumā”” (‘Vēstule’), esmu sagatavojis atzinumu par likumprojektu „Grozījumi Pilsonības likumā” (‘Likumprojekts’). Es uzskatu, ka man nav šķēršļu sniegt šo atzinumu (‘Atzinums’), jo neesmu ne tieši, ne netieši ieinteresēts noteikta satura Centrālās vēlēšanu komisijas (‘CVK’) lēmumā. *Ex abundanti cautela*, es uzskatu, ka (hronoloģiskā kārtībā): ne Ministru kabineta pārstāvniecība administratīvajā procesā

2004.-2006.gadā strīdā par pilsonības piešķiršanu;¹ ne viedokļa sniegšana Satversmes tiesai par starptautisko tiesību jautājumiem, tajā skaitā par kontinuitāti, lietā Nr. 2007-10-0102 ('Robežlīguma lieta');² ne dalība ārlietu ministra Starptautisko un Eiropas tiesību neatkarīgo ekspertu padomē ('NEP')³ (un tās 2012.gada 20.septembra Apsvērumos Latvijas pilsonības likuma grozījumu jautājumam);⁴ ne CVK atzinumus sniegušo institūciju vai citu personu un institūciju konsultēšana vai pārstāvēšana ar šo lietu nesaistītos strīdos neietekmē manu spēju sniegt objektīvu un neieinteresētu Atzinumu. Visas šīs lietas vai nu attiecas uz Atzinumā tieši nevērtētiem jautājumiem, vai arī pauž manu zinātnisko viedokli, kas nav mainījies.

2. Vēstule lūdz manu „atzinumu, vai šis likumprojekts ir pilnīgi izstrādāts Satversmes 78.panta izpratnē (atbilstība Satversmei un starptautiskajām saistībām)”. Mana pētniecība un prakse ir pamatā saistīta ar starptautiskajām publiskajām tiesībām, tādēļ detalizētākā Atzinuma daļa būs pievērsta šiem jautājumiem. Tajā pašā laikā, tā kā Vēstules formulējums izriet no noteikta viedokļa par Satversmes 78.panta saturu un vietu Latvijas tiesību konstitucionālajā arhitektūrā, es izteikšu arī dažus pieticīgus komentārus par noteiktiem nacionālo tiesību aspektiem, kas varētu būt tikuši nedaudz mazāk vērtēti jau iesniegtajos viedokļos un atzinumos. Atzinums sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā es pieskaršos atsevišķiem nacionālo tiesību jautājumiem saistībā ar Satversmes 78.pantu (I), konkrēti par pilnīgu izstrādātību juridiskās tehnikas nozīmē (I.A.) un atbilstību augstāka juridiska spēka normām (I.B.). Otrajā daļā es aplūkošu starptautisko tiesību iespējamo nozīmi, atsevišķi pievēršoties pilsonības piešķiršanas *en masse* aspektam Likumprojektā (II.A.) un Likumprojekta atbilstību kontinuitātei (II.B.).

3. Atzinumā tiks izdarīti secinājumi par nacionālo un starptautisko tiesību jautājumiem. Nacionālo tiesību perspektīvā, galvenā tēze ir tāda, ka Likumprojekta atbilstība Satversmes 78.pantam liek vērtēt sarežģītus starptautisko un nacionālo tiesību

¹ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 11.aprīļa lēmums lietā Nr. SKA-221. Jurista Vārds. 2006.gada 11.jūlijs, nr. 27. Es neesmu iesaistīts no šī procesa izrietošajā strīdā, kas šobrīd tiek izskatīts Eiropas Cilvēktiesību tiesā, sk. *Jurijs Petropavlovskis v Latvia* (App no 44230/06) (2008) ECHR Decision of 3 June 2008.

² Mārtiņa Paparinska viedoklis lietā Nr. 2007-10-01012. *Robežlīgums. Spriedums, materiāli, komentāri*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009, 243.-302.lpp. Sk. Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra sprieduma lietā Nr. 2007-10-01012 10., 16., 66.3., 69.2., 72.5. punkti; Tiesneses Krūmas atsevišķo domu lietā Nr. 2007-10-0102 8.3., 10.3., 10.4. punkti.

³ <<http://www.am.gov.lv/lv/Arpolitika/ekspertu-padomes/starptautisko-un-eiropas-tiesibu-neatkarigo-ekspertu-padome/>>. Ārlietu ministrija ir sniegusi atsevišķu atzinumu šajā lietā, <<http://www.am.gov.lv/data/Atzinums.pdf>>. Dalība NEP neierobežo manas tiesības paust personisku zinātnisku viedokli (it īpaši tad, ja NEP viedoklis noteiktā jautājumā nav lūgts vai es neesmu piedalījies tā sniegšanā), pat ja mans viedoklis atšķiras no Ārlietu ministrijas viedokļa. Ārlietu ministrs nav lūdzis NEP viedokli šajā jautājumā.

⁴ <<http://www.am.gov.lv/20%2009%2012%20nep%20viedoklis%20par%20pilsonibu.pdf>>. Apsvērumi nevērtēja šajā lietā būtiskos pilsonības tiesību aspektus.

jautājumus, tādēļ no procesuāli un institucionāli sistēmiskā viedokļa būtu dodama priekšroka risinājumam, kas novietotu šāda rakstura lēmumu pieņemšanu nevis CVK rokās administratīvā procesa ietvaros, bet Valsts Prezidenta ("VP") rokās konstitucionālā likumdošanas procesa ietvaros, ar iespēju apstrīdēt šādu lēmumu tieši Satversmes tiesā. Starptautisko tiesību perspektīvā, normas par pilsonības uzspiešanu nav pilnībā skaidras, bet pārlicinošākais no iespējamajiem pastāvošo normu lasījumiem prasītu izvērtēt, vai piedāvātā tiesiskā režīma ietvaros indivīds var efektīvi paust savu gribu attiecībā uz pilsonību. Visbeidzot, kontinuitātes doktrīna principā neizslēdz pilsonības piešķiršanu nepilsoņiem; Likumprojekta atbilstība kontinuitātes doktrīnai ir atkarīga no tā satura interpretācijas nacionālajās tiesībās, par ko es (kā Latvijas pilsonības tiesību nespeciālists) neizteikšu galīgo viedokli, aprobežojoties ar piemērojamo kritēriju identificēšanu.

I. LIKUMPROJEKTS UN SATVERSMES 78.PANTS

4. Satversmes 78.panta pirmais teikums paredz, ka „[n]e mazāk kā vienai desmitai daļai vēlētāju ir tiesība iesniegt Valsts Prezidentam *pilnīgi izstrādātu* Satversmes grozījumu projektu vai likuma projektu, kuru Prezidents nodod Saeimai” (mans kursīvs). Prasība Satversmes grozījumiem būt „pilnīgi izstrādāt[iem]” liek uzdot divus juridiskus jautājumus: par to, pēc kāda standarta ir jāizvērtē juridiskā tehnikas pietiekamība likumprojektā (A); un par iespēju izvērtēt atbilstību augstāka juridiska spēka normām (B). Par neapstrīdamu atskaites punktu, kas neprasa tālāku analīzi, es pieņemšu to, ka, citējot Kārli Dišleru:

Satversmes 78.pants ... nevar attiekties uz projekta saturu pēc būtības, šinī ziņā projekta iesniedzējiem ir pilnīga brīvība, un protams, ka Centrālajai vēlēšanu komisijai nav nekādu tiesību iespaidot vai pat novērtēt iesniegto projektu no tā viedokļa, vai komisija šo projektu pēc viņa satura atzīst par labu un vēlamu, vai otrādi.⁵

A. Satversmes 78.pants un juridiskā tehnika

5. Likumprojekta atbilstība minimālajām juridiskās tehnikas prasībām un saderība ar citiem likumiem ir izvērsti un erudīti analizēta CVK jau iesniegtajos atzinumos. Es neesmu specializējies Latvijas pilsonības tiesībās, tādēļ aprobežošos tikai ar norādi uz

⁵ Dišlers K. Vai Centrālajai vēlēšanu komisijai ir tiesība pārbaudīt iesniegtos likumprojektus? Jurists. 1928.gada oktobris, nr. 5, 134.-135.lpp.

diviem, manuprāt, būtiskiem apsvērumiem juridiskās tehnikas nepieciešamās kvalitātes piemērojamo standartu izvērtēšanā.

6. Pirmkārt, Saeimas Juridiskais birojs, kura pamatuzdevums ir nodrošināt likumprojektu pilnīgu izstrādātību Saeimas darbā, savā viedoklī nav norādījis uz problēmām ar juridisko tehniku.⁶

7. Otrkārt, ņemot vērā jēdziena „pilnīgi izstrādāt[s]” tiesiski un politiski būtisko lomu tautas nobalsošanas tiesiskajā regulējumā, ir ļoti būtiski, lai šo jēdzienu interpretējošais CVK lēmums ņemtu vērā visus iespējamus interpretācijas avotus, kas vismaz pirmšķietami varētu atbalstīt dažādas stingrības pakāpes izvērtējumus. No vienas puses, Dišlers formulēja diezgan augstu kvalitātes standartu, norādot, ka:

iesniegtajam projektam jābūt pilnīgi izstrādātam no formālās puses, taisni tāpēc, ka šis projekts vairs nevar tikt grozīts un tādā pat veidā var kļūt par likumu. Tāpēc nepietiek ar to, ka iesniedzēju doma vaj (sic!) griba ir projektā skaidri redzama; ja, piem. Centr. Vēlēšanu komisijai būtu iesniegts sekojošs likumprojekts: „Vēlēšanu apgabali likvidējami. Latvijas teritorija sadalāma 100 vienāda lieluma vēlēšanu iecirkņos, un no katra iecirkņa vēlams viens deputāts Saeimā,” – tad jāsaka, ka šādā projektā ir gan skaidri redzama un saprotama projekta iesniedzēju griba, un tomēr tāpat skaidrs ir arī tas, ka šādā veidā iesniegts projekts nevarētu tikt publicēts par likumu, un tamdēļ, arī viņš nevar tikt virzīts tālāk (sic!). Nē: iesniegtajam likumprojektam ir jābūt tiktāl (sic!) p i l n ī b ā i z s t r ā d ā t a m, lai no viņa būtu skaidri redzams, kādi pastāvošie likumi vai likuma panti tiek atcelti vai grozīti, kā arī grozījumu un jauno pantu iespējams un loģiski saprotams saturs.⁷

8. No otras puses, CVK, VP un Saeimas nesenā prakse varētu liecināt par daudz zemāka standarta piemērošanu. 2012.gada 18.februārī notika tautas nobalsošana par likumprojektu „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”,⁸ kas pirmšķietami neatbilda Dišlera prasībai „lai no viņa būtu skaidri redzams, kādi pastāvošie likumi vai likuma panti tiek atcelti vai grozīti, kā arī grozījumu un jauno pantu iespējams un loģiski saprotams saturs” (kā arī pat pieļāva gramatiskas kļūdas piedāvātajā Satversmes formulējumā). Tajā pašā laikā, gan CVK, gan VP, gan Saeima rīkojās ar šo likumprojektu tā, it kā tas atbilstu Satversmes 78.panta kvalitātes prasībām.

9. CVK būtu nepieciešams piedāvāt sistēmiski konsekventu redzējumu, kas izskaidrotu šķietamo pretrunu starp Dišlera piedāvāto un nesen praktizēto Satversmes 78.panta interpretāciju. Vai Dišlera un CVK, VP un Saeimas piedāvātie kritēriji ir

⁶ <http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Viedoklis_Saeimas_Juridiskais_birojs_publicesanai.pdf>.

⁷ Dišlers Vai Centrālajai vēlēšanu komisijai ir tiesība pārbaudīt iesniegtos likumprojektus? (n 5) 135.-136.lpp.

⁸ <<http://web.cvk.lv/pub/public/30256.html>>.

savstarpēji saskaņojami? Vai Dišlers kļūdījās, un CVK, VP un Saeima piemēroja pareizo standartu? Vai taisnība bija Dišleram, un attiecīgi CVK, VP un Saeima rīcība nebija pilnībā tiesiska? Visbeidzot, vai ir iespējams, ka Dišleram bija taisnība par Satversmes 78.panta saturu 1928.gadā, bet atjaunotās neatkarības gados ir iespējams identificēt CVK, VP un Saeimas praksi, tādā veidā konsekventi piemērojot Satversmes 78.pantu, it kā tam būtu noteikts saturs, bez jebkāda protesta no citām institūcijām, kā rezultātā konsekventās prakses rezultātā mainās Satversmes saturs?⁹ Šie ir kompleksi jautājumi, uz kuriem CVK ir jāsniedz atbilde, lai nodibinātu autoritatīvu, precīzu un paredzamu Satversmes 78.panta saturu, kas var tikt līdzīgi piemērots līdzīgām situācijām.

B. Satversmes 78.pants un augstāka juridiska spēka normas

10. Lielākā daļa CVK iesniegto atzinumu un viedokļu tieši vai netieši akceptē tēzi, ka CVK var izvērtēt Likumprojekta atbilstību augstāka juridiska spēka normām. Man nav pilnīgi skaidra viedokļa šajā jautājumā, un šādai pozīcijai pavisam noteikti ir iespējams atrast juridisku pamatojumu. Tajā pašā laikā, no procesuāli un institucionāli sistēmiskā viedokļa simpātiskāks šķiet risinājums, kas novietotu šāda rakstura lēmumu pieņemšanu nevis CVK rokās administratīvā procesa ietvaros, bet VP rokās konstitucionālā likumdošanas procesa ietvaros, ar iespēju apstrīdēt šādu lēmumu tieši Satversmes tiesā. Nākamajās rindkopās es ieskicēšu dažus sistēmiskus un teleoloģiskus apsvērumus, kas runā par labu vai nu CVK kompetences izslēgšanai lemt par kolīziju ar augstāka juridiska spēka normām vai vismaz tās sašaurināšanai uz acīmredzamiem kolīziju gadījumiem, un pēc tam pieskaršos iespējamiem pretargumentiem.

11. Ja CVK ir tiesības izsmeloši izvērtēt likumprojektu atbilstību augstāka juridiska spēka normām, šādas tiesības varētu tikt uzskatītas par sistēmiski unikālām un neiederīgām Latvijas tiesību sistēmā:

- Latvijas tiesību sistēma principā neparedz iespēju pārbaudīt normatīva akta atbilstību augstāka juridiska spēka normām pirms tā stāšanās spēkā. Iespēja radīt Satversmes tiesas iespēju vērtēt starptautisku līgumu pirms tā parakstīšanas tika diskutēta saistībā ar Latvijas-Krievijas Robežlīgumu, galu galā šo risinājumu

⁹ Dažās tiesību sistēmās institūciju konsekventā prakse rakstītu normu piemērošanā tiek uzskatīta par interpretācijas avotu, ar potenciāli ļoti būtisku nozīmi interpretācijas procesā, piemēram, starptautiskajās tiesībās, Vienna Convention on the Law of Treaties (adopted 23 May 1969, entered into force 27 January 1980) 1155 UNTS 331 art 31(3)(b); *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)* (Advisory Opinion) [1971] ICJ Rep 16 para. 22. Es neizsaku viedokli par to, vai šāds interpretācijas princips ir atrodams arī Latvijas tiesībās, lai gan dažus Satversmes tiesas spriedumus var lasīt kā šādu principu atbalstošas, sk. Satversmes tiesas 2006.gada 16.oktobra sprieduma lietā Nr. 2006-05-01 15.-16.punkti.

noraidot vai nu kā neiespējamu vai nevēlamu. Pat likumprojekta acīmredzama neatbilstība augstāka juridiska spēka normām no tehniskā viedokļa neietekmē tā pieņemšanas procesu (iespējams, ka daži dižkibeles laikā pieņemtie likumu grozījumi, ko vērtējusi Satversmes tiesa, varētu ilustrēt šo tēzi). Ja CVK būtu šādas tiesības, tās varētu būt unikālas Latvijas tiesību sistēmā.

- *A fortiori*, Latvijas tiesību sistēma neparedz iespēju pārbaudīt normatīva akta atbilstību augstāka juridiska spēka normām pirms likumdošanas procesa sākuma. Atbilstoši Satversmes 78.pantam, likumdošanas procesu sāk vienas desmitās daļas vēlēšanu iesniegums. CVK tiesības pārbaudīt likumprojekta atbilstību augstāka juridiska spēka normām pirms likumdošanas procesa sākuma būtu unikālas.
- No interpretācijas viedokļa, viens no iespējamajiem interpretācijas avotiem ir vēsturiskā interpretācija, un varētu uzskatīt, ka pirms likumdošanas procesa noslēguma šis avots nav pilnībā papildīts un izsmelts. Lai gan tautas nobalsošana ir atšķirīga no tradicionālā likumdošanas procesa, piemērojot piesardzīgu analogiju, varētu izvirzīt tēzi, ka par vēsturiskās interpretācijas avotiem varētu kalpot likumprojekta autoru paskaidrojumi par tā saturu un mērķi, CVK lēmums, VP lēmums (un, iespējams, Konstitucionālo tiesību komisijas ('KTK') viedoklis), Saeimas deputātu debatēs un komisijās paustie viedokļi un, iespējams, pat likumprojekta autoru, atbalstītāju un kritiķu viedokļi pirms tautas nobalsošanas. Normas saturu nav iespējams precīzi noteikt, ja nav ņemti vērā visi pieļaujamie interpretācijas avoti, tādēļ varētu rasties jautājums par to, vai un kā ir iespējams vērtēt un risināt kolīziju, ja vienas normas saturs vēl nav nodibināts (šim šķietami teorētiskajam argumentam varētu būt praktiska nozīme konkrētajā lietā, jo nav pilnībā skaidra Likumprojekta autoru izpratne par Likumprojekta saderību ar kontinuitāti).
- No procesuālo tiesību viedokļa Latvijas tiesību sistēma iespējamās kolīzijas ar Satversmi vai starptautisko tiesību normām ekskluzīvi nodod Satversmes tiesas vērtēšanā (sk. Satversmes tiesas likuma 16.panta 1., 2. un 6.punkti, Administratīvā procesa likuma 104.panta otrā daļa). Ja CVK ir tiesības administratīvā procesa ietvaros vērtēt likumprojekta atbilstību augstāka juridiskā spēka normām, tad iespējami nelabvēlīga lēmuma pārsūdzēšana tiesā noved pie absurdas situācijas. No vienas puses, likumdevējs neļauj administratīvajām tiesām lemt par likumu kolīzijām ar Satversmi un starptautiskajām tiesībām; no otras puses, administratīvajām tiesām šādā lietā būtu pēc būtības jālemj tieši par šādiem (potenciāli ārkārtīgi sarežģītiem) kolīziju jautājumiem, jo likumprojekts nav stājies spēkā un to nevar nodot Satversmes tiesai. Šis arguments apstiprina iepriekšējo tēzi no pretējās perspektīvas: procesuāli sistēmiskā loģika prasa šādus strīdus izskatīt Satversmes tiesā; CVK lēmumu nevarētu apstrīdēt Satversmes tiesā; *ergo*, CVK nav pareizā institūcija šāda lēmuma pieņemšanai. (Papildus arguments varētu attiekties uz procesa laiku un struktūru: trīs instances administratīvajās tiesās, salīdzinot ar Satversmes tiesas procesu, diez vai atbilstu efektīva likumdošanas procesa teleoloģijai).
- Visbeidzot, CVK piemērotību lēmuma pieņemšanai var mēģināt rekonstruēt no sniegtajiem viedokļiem un atzinumiem. Pilnā mērā ņemot vērā izdarītās atrunas un dažādu institūciju saprotamo fokusēšanos uz dažādiem aspektiem, starp atzinumiem un viedokļiem ir maz pārklāšanās punktu (turpmākajā kopsavilkumā

tiks pieņemts, ka klusēšana nozīmē vismaz acīmredzamu tiesisku problēmu neesamību attiecīgajos jautājumos, un es jau iepriekš atvainojos par iespējami neprecīzu lasījumu, ja esmu palaidis garām atsevišķas nianšes).¹⁰

- (1) Pilnīga izstrādātība no tehniskā viedokļa: ir problēmas (RSU JF, Ārlietu ministrija); nav acīmredzamu problēmu (Saeimas Juridiskais birojs, Tieslietu ministrija, LUJF Valststiesību katedra, RJA);
- (2) Satversmes kodols: ir problēmas (LUJF Valststiesību katedra); iespējams, ir problēmas (RJA); nav acīmredzamu problēmu (Saeimas Juridiskais birojs, Tieslietu ministrija, RSU JF, Ārlietu ministrija);
- (3) Kontinuitāte: ir problēmas (Saeimas Juridiskais birojs, Tieslietu ministrija, Ārlietu ministrija); nav acīmredzamu problēmu (LUJF Valststiesību katedra, RSU JF; RJA);
- (4) Pilsonības uzspiešana: iespējams, ir problēmas (Saeimas Juridiskais birojs); nav acīmredzamu problēmu (Tieslietu ministrija, LUJF Valststiesību katedra, RSU JF; RJA; Ārlietu ministrija);
- (5) Pretruna cilvēktiesībām saistībā ar bezmaksas pasi: ir problēmas (Ārlietu ministrija); nav acīmredzamu problēmu (pārējās institūcijas).

Ja saprātīgs likumdevējs būtu vēlējis, lai CVK atbildētu uz tādas sarežģītības pakāpes nacionālo un starptautisko tiesību jautājumiem (citastarp, vai likumprojektu izstrādātību labāk saprot Ārlietu ministrija vai Saeimas Juridiskais birojs un Tieslietu ministrija, vai Satversmes kodols ir skaidrāk analizēts LUJF Valststiesību katedrā vai Saeimas Juridiskajā birojā, un vai kontinuitātes sekas precīzāk saskata valsts vara un pārvalde vai tiesību zinātnieki), vai tas būtu izveidojis šo iestādi tādā veidā, kā to pašreiz paredz piemērojamie likumi?

12. No iepriekš izklāstītajiem apsvērumiem varētu izdarīt divus secinājumus. Nav šaubu, ka Satversmes tiesā varētu izskatīt lietu par tautas nobalsošanā pieņemta likumprojekta atbilstību Satversmei un starptautiskajām tiesībām. Tajā pašā laikā, otrs secinājums, kas vismaz daļēji atbild uz sistēmisko kritiku, novietotu šāda rakstura lēmumu pieņemšanu VP rokās konstitucionālā likumdošanas procesa ietvaros. Tādā gadījumā CVK veiktu tikai *acīmredzamas* neizstrādātības pārbaudi (un valsts varas, valsts pārvaldes un tiesību zinātnieku plašais viedokļu spektrs neliecina par vienotu acīmredzamības redzējumu), savukārt pilnīga pārbaude tiktu veikta Satversmes 78.panta ietvaros, atbilstoši kuram noteikta subjekta realizēta noteikta procesuālā darbība „Prezidents nodod Saeimai” ir attiecināma tikai un vienīgi uz precīzi kvalificētu priekšmetu: „pilnīgi izstrādātu Satversmes grozījumu vai likuma projektu”. Salīdzinot CVK un VP piemērotību šāda lēmuma pieņemšanā, varētu izvērtēt šādus kritērijus:

- VP ir konstitucionāli leģitīma institūcija, kas gan Satversmes 78.panta kārtībā, gan arī citu Satversmes normu ietvarā rīkojas likumdošanas procesa ietvaros, no kā izriet prezumatīva un reāla institucionāla kompetence kompleksu juridisku

¹⁰ <www.web.cvk.lv/pub/public/30422.html>. Es neesmu ņēmis vērā Tiesībsarga viedokli, kas tika publicēts pēc Atzinuma pabeigšanas.

kolīziju vērtēšanā. VP ir īpašs likumdošanas un juridiskais padomnieks.¹¹ VP var lūgt konsultāciju KTK, kas jau ir iesaistījies debatē par Satversmes 78.panta saturu,¹² un ir īpaši piemērota vispārējo tēžu piemērošanai konkrētā Likumprojekta vērtēšanai tās locekļu zinātnisko interešu gaismā.¹³ Tā kā VP darbotos konstitucionālās likumdošanas, nevis administratīvā procesa ietvaros, viņam būtu lielāka iespēja izveidot šāda rakstura jautājumu vērtēšanai piemērotu sistēmu ar attiecīgiem termiņiem.¹⁴ Visbeidzot, jebkāda satura VP lēmums Satversmes 78.panta ietvaros var tikt apstrīdēts Satversmes tiesā, kas būtu sistēmiski pareizais procesuālais risinājums.¹⁵

- CVK ir iestāde, kas darbojas administratīvā procesa ietvaros. Neskaitot Augstākās tiesas plēnuma izvirzīto pārstāvi, nešķiet, ka likums „Par Centrālo vēlēšanu komisiju” liek izvēlēties CVK locekļus (un izsakot šo tēzi ar visdziļāko cieņu un bez jebkādas kritiskas domas) dēļ viņu īpašajām zināšanām konstitucionālo un starptautisko tiesību un tiesību filozofijas niansēs, kas ir nepieciešamas pareiza lēmuma pieņemšanā šāda rakstura lietā. Kolīziju ar augstāka juridiska spēka normām nevērtēšana varētu izrietēt arī no CVK iepriekšējās prakses.¹⁶ Visbeidzot, CVK lēmums var tikt pārsūdzēts tikai vispārējā administratīvā procesa kārtībā, kas iepriekš norādīto iemeslu dēļ ir sistēmiski neveiksmīgs procesuālais risinājums.

13. Ir iespējams norādīt vismaz uz diviem pretargumentu iepriekš izvirzītajai tēzei par labu pēc iespējas šaurākai CVK kompetencei administratīvā procesa ietvaros un pēc iespējas plašākai VP kompetencei konstitucionālā likumdošanas procesa ietvaros, kas abi

¹¹ Viens no Latvijas erudītākajiem konstitucionālo tiesību zinātniekiem un praktiķiem, <http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=9320&lng=lv>.

¹² Konstitucionālo tiesību komisijas 2012.gada 17.septembra viedokļa par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu <http://president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf> 346., 403. punkti. Lai gan KTK tieši nevērtē VP tiesības šajā procesā, CVK kompetenci atbalstošie argumenti ir *mutatis mutandis* vai pat *a fortiori* attiecināmi uz VP.

¹³ KTK locekle, profesore un tiesnese Ineta Ziemele ir veikusi autoritatīvus un plaši citētus pētījumus tieši Likumprojekta skartajos jautājumos par kontinuitāti, pilsonību un cilvēktiesībām, I Ziemele, *State Continuity and Nationality: The Baltic States and Russia* (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2005) (sk. atsauces uz profesores Ziemeles viedokli nesenajā moderno pilsonības tiesību analizē, PJ Spiro, ‘A New International Law of Citizenship’ (2011) 105 AJIL 694, 715, 718, 719, 721-24, 726).

¹⁴ Kā norāda KTK loceklis Mārtiņš Mīts (*qua* Rīgas Juridiskā augstskola), Satversmes 78.panta satura noteikšana ir „komplicēts jautājums, kas prasa plašu un detalizētu analīzi”, un „[i]dentificēto principu piemērošana un minēto jautājumu noskaidrošana ir apjomīgs process, kas prasa ievērojamu laiku un darba ieguldījumu”

<http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Viedoklis_Rigas%20Juridiska%20augstskola_publicesanai.pdf> 1., 7.punkti.

¹⁵ VP lēmums par likumprojekta nodošanu vai nenodošanu Saeimai ir „cit[s] ... Valsts prezidenta ... akt[s], izņemot administratīvos aktus” Satversmes tiesas likuma 16.panta ceturtā punkta izpratnē, un par to pieteikumu varētu iesniegt Satversmes tiesas likuma 17.panta otrās daļas kārtībā (tajā skaitā ne mazāk kā divdesmit Saeimas deputāti). Visdrīzāk vismaz par lēmumu par likumprojekta nenodošanu Saeimai pieteikumu Satversmes tiesai varētu iesniegt arī indivīdi, atbilstoši Satversmes 101.panta interpretācijai Satversmes tiesas 2009.gada 7.aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-35-01 11.2.punktā (lai gan no Lisabonas līguma lietas nav pilnībā skaidrs, tieši kādos gadījumos indivīds var iesniegt pieteikumu par Satversmes 101.panta aizskārumu nenotikušas tautas nobalsošanas dēļ, pavisam noteikti šāda iespēja principā pastāv).

¹⁶ Saprātīgi cilvēki varētu nepieņemt vienu otram par to, vai 2008.gada 23.augusta nobalsošana „Par valsts pensijām”, <<http://web.cvk.lv/pub/public/29136.html>>, bija pieļaujama Satversmes 73.panta gaismā.

balstās uz Kārļa Dišlera autoritāti.¹⁷ Arguments pret VP plašu kompetenci vērtēt likumprojekta pilnīgo izstrādi izriet no Dišlera rakstītā, ka

Abos minētajos gadījumos [Satversmes 78.panta likumprojekta nodošana Saeimai un nepieņemtā likumprojekta nodošana tautas nobalsošanai] Valsts Prezidenta brīvas gribas izteiksmei nav vietas, viņam tikai jāizpilda likumā noteikti paredzētā darbība.¹⁸

Diez vai no tā var atvasināt VP vērtēšanas kompetences noliegumu. Kā precīzi raksta Dišlers, VP „jāizpilda likumā noteikti paredzētā darbība”; un šī darbība ir „*pilnīgi izstrādāt[a]* ... likuma projekt[a] nodošana”. Rīcības brīvība nepastāv attiecībā uz kvalificējošajām prasībām atbilstošā projekta nodošanu, bet tā nevar nepastāvēt attiecībā uz *a priori* jautājumu, vai projekts atbilst kvalificējošām prasībām. Plašākā nozīmē, ja VP ir reducēts uz CVK ziņneša lomu, šī Satversmes norma un kritēriji kļūst pirmšķietami bezjēdzīga, kam nav acīmredzamu analogiju Satversmē regulētajā likumdošanas procesā. VP kompetences lasījums atbilstoši Satversmes 78.panta pirmšķietamajai jēgai atbilstu arī KTK tēzēm par VP kompetences paplašināšanas tiesībpolitisko lietderību.¹⁹

14. Arguments par CVK plašu kompetenci izriet no Dišlera jautājuma:

Vai centrālā vēlēšanu komisija varētu šādus ierosinājumus [par Saeimas atlaišanu vai pilnvaru pagarināšanu] virzīt tālāk? Nē: lai arī zem viņiem lepotos ne tūkstots vien, bet vairāk tūkstoši parakstu, abi viņi, kā vienādi nekonstitucionāli, noraidāmi un nevar tikt likumā paredzētā ceļā tālāk virzīt. Jo „Likums par tautas nobalsošanu un likumu ierosināšanu” paredz tikai likumīgus, konstitucionālus ierosinājumus, – šī ābece patiesība tak katram skaidra bez pierādījumiem; turpretim, nekonstitucionāliem ierosinājumiem nav un nevar būt likumīga izvešanas ceļa.²⁰

15. Dišlera argumenta pārliecinošajam spēkam var iebilst vismaz trīs līmeņos:

¹⁷ KTK Viedokļi par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu KTK iesaka plašu Satversmes 78.panta pārbaudi, tajā skaitā par Satversmes kodolu, veikt CVK, KTK viedoklis (n 12) 346., 403.punkti. KTK nav tieši vērtējusi iepriekšējās rindkopās ieskicēto CVK piemērotību šāda rakstura jautājumu vērtēšanā. Plašākā perspektīvā, un izsakot šo tēzi ar vislielāko cieņu un tikai deskriptīvās, nevis normatīvās kategorijās, saprātīgi cilvēki var nepiekrīst viens otram par KTK Viedokļa saturu un piemērošanu noteiktās situācijās. Šķiet, ka pat KTK locekļiem Viedokļa piemērošana Likumprojektam var nešķīst acīmredzama: kā norādīts iepriekš, KTK loceklis Mārtiņš Mīts (*qua* RJA) uzskatīja par iespējamu tikai ieskicēt būtiskākos principus, (n 14), un KTK loceklis Gunārs Kusiņš (*qua* Saeimas Juridiskais birojs) aprobežojās ar Viedokļa kopsavilkuma citējumu, <http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Viedoklis_Saeimas_Juridiskais_birojs_publicesanai.pdf> 2.lpp. Vislabākā vadlīnija Viedokļa izpratnei būtu vēl viens KTK viedoklis par Viedokļa principu piemērošanu Likumprojektam. Tā kā CVK nav lūgusi KTK viedokli, šobrīd diez vai varētu iedomāties labāku procesuālu risinājumu kā VP lēmumu par Likumprojektu uz KTK viedokļa pamata, kas (iespējama) strīda gadījumā dotu iespēju Satversmes tiesai sniegt tiešu vērtējumu par KTK viedokļa pamatotību.

¹⁸ Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A.Gulbis, 1930, 171.lpp.

¹⁹ <http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=7702&lng=lv> 9.punkts.

²⁰ Dišlers K. Vēl viens ierosinājums, pie tam nekonstitucionāls. Tautas Tiesības. 1927.gada 15.jūnijs, nr. 11/12,331., 332.lpp.

- Dišlera arguments nav pilnībā skaidrs ne viņa paša rakstu, ne komentēto situāciju ietvaros. Lai gan iepriekš citētajā fragmentā Dišlers akcentē likumprojekta neatbilstību augstāka juridiska spēka normām kā galveno problēmu, tajā pašā rakstā viņš kā alternatīvu pamatu norāda to, ka ‘Saeimas atlaišana, tāpat kā viņas ievēlēšana, nav likumdošanas akts, bet administratīvi-kreatīvs akts’.²¹ Citā rakstā Dišlers turpina, ka tāpēc ‘ierosinājumu vispār nevar dibināt uz Satversmes 78.pantu, kurš piešķir vienai desmitai daļai vēlēšanu likuma ierosināšanas tiesības vispārējā veidā’.²² Atzinuma 6.punktā citētajā rakstā Dišlers vispār nepiemin neatbilstību, koncentrējoties tikai uz pilnīgu izstrādātību un piemērošanas iespējamību.²³ Apkopojot šos avotus, šķiet, ka konkrētajā situācijā Dišlers redzēja trīs iespējamus alternatīvus pamatus likumprojekta noraidīšanai, tādēļ ir grūti atvasināt no tā vienu vispārēju principu. No juridiskās loģikas viedokļa, šķiet, ka visupirms ir jāvērtē jautājums par to, vai likumprojekts vispār ir *likumprojekts*, un tikai pēc tam var pāriet pie pilnīgās izstrādes un atbilstības augstāka juridiska spēka normām. Tādēļ varētu uzskatīt, ka konkrētajā situācijā ne CVK, ne Dišleram nevajadzēja atbildēt uz jautājumu par neatbilstību, tādēļ izteiktie viedokļi ir pilnībā hipotētiski un *obiter dictum*.
- Jebkurā gadījumā, varētu apšaubīt to, vai Dišlera argumenta premisa ir joprojām pamatota arī 2012.gada Latvijas tiesībās. Dišlers CVK plašās pārbaudes tiesības balstīja uz tēzi, ka CVK ir vienīgā institūcija, kas var pārbaudīt likumprojektu, jo, ‘sākot no momenta, kad projekts iesniegts Centrālajai vēlēšanu komisijai, viņš vairs nevar tikt grozīts, un ja viņš tiktu pieņemts Saeimas vai tautas nobalsošanā, tad gluži tādā pat veidā, kādā viņš tika ticis iesniegts Centrālajai vēlēšanu komisijai, viņš tiktu izsludināts kā likums’.²⁴ Var pilnībā saprast bažas par iespējamām sekām augstāka juridiska spēka normai neatbilstošas normas pieņemšanai tiesību sistēmā ar (labi ja) decentralizētu konstitucionalitātes kontroli,²⁵ kur būtu pieļaujams aizstāvēt plašākas izvērtēšanas tiesības katrai institūcijai. Šobrīd konstitucionālās arhitektūra ir būtiski mainījusies centralizācijas virzienā, un likumprojekta nepilnības var tikt pārbaudītas gan Satversmes tiesā pēc tā pieņemšanas, gan konstitucionālā likumdošanas procesa sākumā VP lēmuma formā. Dišlera arguments ir pilnībā saprotams, bet konstitucionalitātes kontroles centralizācija ir atbildējusi uz to motivējošo bažu.
- Visbeidzot, pat ja Dišlera arguments tiek pieņemts, to ir saprātīgi attiecināt uz *acīmredzamas un nepārprotamas kolīzijas* situācijām. Dišlers komentēja likumprojektu par Saeimas atlaišanu, kas bija acīmredzamā un nepārprotamā pretrunā Satversmē izsmeļoši paredzētajam regulējumam. Diez vai Dišlers būtu vēlējis piemērot šādu argumentu situācijai, kurā iespējamās kolīzijas atrisināšana prasa sarežģītu juridisku analīzi, un kur tiesību sistēmā ir notikušas fundamentālas, konstitucionālo kontroli centralizējošas izmaiņas.

²¹ Turpat, 331.lpp.

²² Dišlers K. Saeimas atlaišana pirms leģislatūras perioda beigām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. 1927.gads, nr.5, 159.lpp.

²³ Dišlers Vai Centrālajai vēlēšanu komisijai ir tiesība pārbaudīt iesniegtos likumprojektus? (n 5) 133.-136.lpp.

²⁴ Turpat, 134.lpp.

²⁵ Par Senātu kā „nejaušo” konstitucionālo tiesu starpkaru Latvijā, sk. Pleps J. Administratīvais Senāts un Satversme: neizmantotās iespējas. Jurista Vārds. 2009.gada 3.februāris, nr. 5; Pleps J. Latvijas Senāta izaicinājumi mūsdienās. Jurista Vārds. 2010.gada 2.novembris, nr. 44.

II. LIKUMPROJEKTS UN STARPTAUTISKĀS TIESĪBAS

16. Es neesmu pilnībā pārliecināts par to, ka CVK ir piemērotākā institūcija iespējamu kolīziju izvērtēšanai starp Likumprojektu un starptautiskajām tiesībām (kā norādīts iepriekšējās rindkopās, ir saprātīgi ierobežot CVK vērtēšanas kompetenci uz acīmredzamām kolīzijām, atstājot niansētākus jautājumus izlemšanai VP). Jebkurā gadījumā, ja CVK izvēlētos nesekot manām šaubām, turpmākajās rindkopās es izklāstīšu savus apsvērumus par to, vai Likumprojekts ir pretrunā starptautisko tiesību normām par pilsonības uzspiešanu (A) un kontinuitāti (B) (jautājums par iespējamu diskriminācijas aizlieguma normas pārkāpumu bezmaksas pases piešķirumā ir pietiekami perifēriāls Likumprojekta būtībai, lai šobrīd tam nepieskartos).

A. Likumprojekts un pilsonības piešķiršana *en masse*

17. Likumprojekta 1.punkts paredz

Papildināt [Pilsonības likuma] 2.pantu ar 6.punktu šādā redakcijā:

6) Ar 2014.gada 1.janvāri – nepilsoņi, kuri līdz 2013.gada 30.novembrim Ministru kabineta noteiktajā kārtībā nav iesnieguši iesniegumus par nepilsoņa statusa saglabāšanu.

Atbilstoši šai normai, pilsonības tiesisko attiecību nodibināšana izriet no klusēšanas *qua* tieša gribas izpauduma trūkuma saglabāt nepilsoņa statusu. Saeimas Juridiskais birojs ir norādījis uz iespējamām starptautiski tiesiskām problēmām, jautājot, „vai iesniegtais likumprojekts neparedz personu naturalizāciju *en masse*, kas starptautiskajās tiesībās ir aizliegta”.²⁶

18. Starptautisko tiesību satura noteikšana pilsonības uzspiešanas jomā un tā iespējamā piemērošana Latvijas nepilsoņiem liek uzdot veselu rindu sarežģītu jautājumu ar neacīmredzamas skaidrības atbildēm. Vērtējot valstu praksi un starptautisko tiesu un juristu viedokļus,²⁷ galvenā problēma šķiet tā, ka uzdotais jautājums ir divkārši *sui generis*:

²⁶ (n 6) 7.lpp.

²⁷ Daži (neizsmeljoši) avoti, ko esmu radis par lietderīgiem šī viedokļa sagatavošanas procesā, ir šādi: N Bar-Yaacov, *Dual Nationality* (Stevens, London 1961) 2; I Brownlie, 'The Relations of Nationality in Public International Law' (1963) 39 BYBIL 284, 294-296, 340-342; P Weiss, *Nationality and Statelessness in International Law* (2nd edn, Sijthoff & Noordhoff International Publishers B.V., The Netherlands 1979) 101-115; R Jennings and A Watts, *Oppenheim's International Law* (9th edn, Longman, London and New York 1992) 868-881; R Donner, *The Regulation of Nationality in International Law* (2nd edn, Transnational Publishers, Irvington-on-Hudson, N.Y. 1994); Ziemele (n 13); AM Boll, *Multiple Nationality and International Law* (Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston 2007) 98-109; J Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law* (8th edn, Oxford University Press, Oxford 2012) 523-525; O Dörr, 'Nationality' in R

starptautisko tiesību normas par pilsonības uzspiešanu ir fragmentāras un pamatā identificē ierobežotu skaitu nepieļaujamu situāciju, kas savukārt nedod tiešu un skaidru risinājumu Latvijas nepilsoņu savdabīgajai tiesiskajai situācijai. Šajā procesa stadijā ir iespējams izvirzīt tikai dažas tēzes par starptautisko tiesību nozīmi. Pirmšķietami piemērojamās starptautiskās tiesības var lasīt trīs veidos.

19. Pirmkārt, starptautisko tiesību analīzes sākumpunkts varētu būt valsts ārkārtīgi plašā rīcības brīvība pilsonības piešķiršanā, kas pastāv, ja nav identificējama noteikta aizliedzoša norma. Vērtējot valstu praksi pēdējā pusotra gadsimta laikā, ir iespējams identificēt vairākas iespējamās šāda rakstura normas:

- Masveida pilsonības piešķiršana var būt pretrunā starptautisko tiesību normām, kas aizliedz iekļaušanos citu valstu iekšējās lietās, piemēram, ja valsts pieļauj bruņota spēka lietošanu citā valstī joprojām dzīvojošo pilsoņu aizsardzībai;²⁸
- Masveida pilsonības piešķiršana var būt pretrunā arī okupācijas tiesību normām, jo okupētājvalstij no tām izriet tikai ierobežotas teritorijas administrēšanas, nevis suverenitātes un pilnīgas jurisdikcijas tiesības;²⁹
- Starptautisko cilvēktiesību normas, kas aizliedz diskrimināciju vai nu vispārēji, vai nu uz noteiktiem pamatiem, it īpaši, ja aizliegums ir izteikts beznosacījuma formā, var ierobežot masveida pilsonības piešķiršanu, ja tas ir noformulēts ar atsauci uz nepieļaujamiem ierobežojošiem kritērijiem;
- 19.gs. beigās un pagājušajā gadsimta sākumā pamatā ASV un Eiropas valstis sniedza plaši formulētus protestus pret dažu Latīņamerikas valstu t.s. „piespiedu nacionalizācijas” praksi, atbilstoši kurai tajās dzīvojošie ārvalstnieki noteiktu kritēriju izpildes rezultātā (tajā skaitā pēc nekustamā īpašuma iegādes) kļuva par šo valstu pilsoņiem.³⁰
- Visbeidzot, daļa no iepriekš minētās prakses un dažādas starptautisko cilvēktiesību normas varētu būt vērstas pret situācijām, kurās pilsonība vai nu tiek uzspiesta pret personas gribu vai arī kurās materiāli vai procesuāli tiesiskās normas nav pietiekami skaidras un paredzamas, lai persona varētu efektīvi paust savu gribu par pilsonību.³¹

Wolfrum (ed), *Max Planck Encyclopaedia of Public International Law* (Volume VII, Oxford University Press, Oxford 2012) 496-510.

²⁸ Dörr *ibid.*, 5., 20.punkti.

²⁹ *Ibid.*, 17.punkts; par okupētājvalsts ierobežotajām tiesībām sk. arī Paparinskis M, ‘Singapore Oil Stocks Case’ in R Wolfrum (ed), *Max Planck Encyclopaedia of Public International Law* (Volume IX, Oxford University Press, Oxford 2012) 213, 9.-11.punkti.

³⁰ No šīs prakses atvasināmais tiesību normas saturs nav pilnībā skaidrs: pati prakse bieži tika formulēta ļoti plaši, kā vispārējs pilsonības uzspiešanas aizliegums; Braunlijs to lasīja kā atbalstu efektīvās saiknes teorijai, kas nepieļauj radīt pilsonību saiknes trūkuma gadījumā, ja pastāv saikne ar citu valsti, Brownlie (n 27) 341; Vaiss norādīja uz vispārējo principu par aizliegumu pilsonību uzspiest pret indivīda gribu, Weiss (n 27) 103-110; savukārt Kraufords jaunajā Braunlija izdevumā piedāvā niansētu valsts prakses lasījumu, pamatā fokusētu uz gribas īstuma noteikšanu, Crawford (n 27) 523 fn 87. Vēl viens iespējams veids, kā lasīt šo praksi, būtu ievietot to plašākajā kontekstā, kurā notika strīdi ar Latīņamerikas valstīm, bieži vien pielietojot vardarbību, un šo valstu dažādās juridiskās stratēģijas ārvalstnieku pilsonības valstu prasību novēršanai (t.sk. Kalvo doktrīna, Kalvo klauzula un reģistrācijas prasība ārvalstu juridiskajām personām), sk. M Paparinskis, ‘Investment Arbitration and the Law of Countermeasures’ (2008) 79 BYBIL 264, 270-274; M Paparinskis, *International Minimum Standard and Fair and Equitable Treatment* (Oxford University Press, Oxford 2013) (forthcoming January 2013) Chapters 1-2. Ja pamatots ir pēdējais lasījums, tad šī prakse var tikt ierobežota uz nepieļaujamiem piešķirt pilsonību ļaunā ticībā ar mērķi izvairīties no diplomātiskās aizsardzības prasībām.

³¹ *Kurič and Others v Slovenia* (App no 26828/06) [GC] (2012) ECHR 26 June 2012, paras. 341-350.

20. Ja tiek sekots šim starptautisko tiesību lasījumam, tad Likumprojekts var būt problemātisks tikai no vienas perspektīvas. Pilsonības piešķirums neaizskartu citu valstu tiesības (Krievija, kas šīm personām atņēma pilsonību 1990.-o gadu sākumā, pavisam noteikti neuzskatītu pilsonības piešķiršanu kā savu tiesību aizskārums, tieši uzstājot uz šāda risinājuma nepieciešamību); un visdrīzāk nevarētu runāt arī par citiem konkrētajās aizliedzošajās normās noteiktajiem ierobežojumiem. Vienīgais jautājums attiecas uz to, vai piedāvātais tiesiskais regulējums ir tāds, kas pieļauj indivīdam efektīvi paust savu gribu skaidru un paredzamu materiālu un procesuālu normu ietvarā. Acīmredzami problemātiski atbildes sniegšanai ir tas, ka Likumprojekts nepiedāvā savu risinājumu, bet uzdod to izveidot Ministru kabinetam, un tas, ka piedāvātais termiņš varētu būt pārāk tuvs visu nepieciešamo procesuālo darbību veikšanai pirms tam.³² Tā kā tas ir tikai nacionālo tiesību un procesa jautājums, esmu priecīgs par iespēju neizteikt savu viedokli šajā jautājumā.

22. Otrkārt, pat lielā mērā akceptējot iepriekšējo tēzi, varētu apstrīdēt prasību pēc patvaļības aizlieguma pilsonības piešķiršanā vismaz no divām radikāli atšķirīgām perspektīvām. No vienas (konservatīvās) perspektīvas, varētu uzskatīt, ka, tā kā Latvijas nepilsoņiem nav tiesiskās saiknes ar nevienu citu valsti, pat pilsonības uzspiešana neaizskartu citu valstu tiesības un attiecīgi starptautiskās tiesības.³³ No otras (progresīvās) perspektīvas varētu apšaubīt to, vai personām, kam nav nevienas valsts pilsonības, starptautiskās tiesības atzīst tiesības atteikties no pilsonības. Lai gan no Latvijas perspektīvas nepilsoņi nav bezvalstnieki *stricto sensu*, jo viņiem ir tiesiska saikne ar Latviju, viņiem jebkurā gadījumā nav pilsonības saiknes ne ar vienu valsti. No bezvalstnieku statusu regulējošajām tiesību normām varētu atvasināt vispārēju starptautiskās kopienas *ex ante* konsensu, ka tiesības uz (vismaz vienu) pilsonību ir svarīgākas par indivīda gribu konkrētā gadījumā, un tādēļ arī Latvijas nepilsoņu gribas izpaušmei nebūtu nozīmes. Ja tiek sekots vienam vai otram no šiem lasījumiem, tad Likumprojekts nav problemātisks no pilsonības uzspiešanas perspektīvas, jo indivīds bez pilsonības netiek no tās aizsargāts (būtiskākās problēmas šim risinājumam ir patvaļības aizlieguma izteikums cilvēktiesību

³² Konkrēta termiņa noteikšana ir diezgan neveiksmīgs risinājums, un no stratēģiskā viedokļa nav acīmredzami, kādēļ Likumprojekts neparedz daudz saprātīgāko termiņa nosacījumu noteiktā laikā pēc tā stāšanās spēkā. Šobrīd Likumprojekta vērtētājiem ir jāaskaras ar loģisku problēmu, vērtējot iespēju indivīdam paust savu brīvo gribu līdz 2013.gada 30.novembrim un reizē apzinoties, ka šāda iespēja būs tikai tad, ja vērtējais šādu iespēju būs formāli atzinis, jo citādi neviens tiesas process nebeigsies līdz šim laikam.

³³ Weiss (n 27) 113-115.

normās, kas garantē aizsardzību indivīdam arī citu valstu aizskāruma neesamības gadījumā, kā arī nepilsoņa statusa plašākais tiesību apjoms, salīdzinot ar bezvalstnieku,).

23. Treškārt, starptautisko praksi pilsonību jautājumos var pārskatīt no patiesās gribas perspektīvas. Gan pastāvošie ierobežojumi pilsonības uzspiešanai, gan starptautiskajā praksē akceptētie pilsonības iegūšanas veidi³⁴ var tikt lasīti kā balstīti uz tiešu vai netiešu indivīda gribu būt saistītam ar noteiktu valsti. No šīs perspektīvas, pareizais jautājums ir nevis, vai starptautiskās tiesības ierobežo *a priori* neierobežoto tiesību piešķirt pilsonību, bet gan, vai ir iespējams identificēt netiešo gribas izteikumu fakta formā, ko valsts varētu kolektīvi pārvērst pilsonības juridiskajā saiknē. Ja piekrīt šim lasījumam, tad ir būtiski formulēt pareizos kritērijus klusējošās saiknes identificēšanai. Ņemot vērā Latvijas nepilsoņa statusa *sui generis* raksturu, starptautiskās tiesības neparedz nepārprotamu regulējumu, tādēļ var tikai uzskaitīt virkni apsvērumu, ko varētu, ar visu iespējamo uzmanību, atvasināt no radniecīgām starptautisko tiesību nozarēm:

- Varētu uzskatīt, ka nepilsoņa statuss pats par sevi sastāda šādu tiesisku saikni: citastarp, Latvijas nepilsoņiem visciešākā tiesiskā saikne pasaulē ir ar Latviju; Satversmes tiesas ieskatā, Latvija var attiecināt uz nepilsoņiem pat diplomātisko aizsardzību;³⁵ Latvija ir arī iekļāvusi nepilsoņus kā Latvijas ieguldītājus pēdējā desmitgadē noslēgtajos ieguldījumu aizsardzības līgumos;³⁶ un vismaz attiecībā uz dažām cilvēktiesībām Latvijai pastāv pienākumi nediskriminēt starp nepilsoņiem un pilsoņiem.³⁷
- Varētu arī uzskatīt, ka, akceptējot kardinālo tiesisko atšķirību starp valstu pēctecību un kontinuitāti, augstākā abstrakcijas pakāpē ir iespējams no pēctecības tiesībām atvasināt noteiktus kritērijus, kas var būt noderīgi arī priekš kontinuitātes. Valstu pēctecības gadījumā valstīm ir *pienākums* piešķirt pilsonību; gadījumos, kad valsts turpina pirmsokupācijas valsti, tai nav pienākuma, bet ir *tiesības* piešķirt pilsonību; būtu loģiski, ja faktiskā saikne, kas pirmajā gadījumā ir pietiekama starptautiska pienākuma radīšanai, otrajā gadījumā būtu vismaz pietiekams priekšnosacījums starptautiskas tiesības radīšanai; *ergo*, lai gan Latvija ir kontinuitātes, un pavisam noteikti ne pēctecības attiecībās, varētu vērtēt iespēju pēc uzmanīgas analogijas piemērot pēctecības kritērijus. Starptautiski dokumenti pamatā pēctecības tiesībās akcentē pastāvīgo dzīvesvietu.³⁸
- Trešais iespējama skatījums akcentētu nepilsoņa statusa rašanās tiesisko pamatu: ieceļošanu Latvijas teritorijā laikā, kad to prettiesiski kontrolēja PSRS, un PSRS/Krievijas pilsonības atņemšana. Ne no viena no šiem aktiem neizrietētu vēlme būt saistītam tieši ar Latviju.

³⁴ Oppenheim (n 27) 869-877.

³⁵ Satversmes tiesas 2005.gada 7.marta sprieduma lietā Nr. 2004-15-0106 19.punkts.

³⁶ M Paporinskis, 'Latvia' in C Brown (ed), *Commentaries on Selected Model International Investment Agreements* (Oxford University Press, Oxford 2013) (forthcoming January 2013).

³⁷ *Andrejeva v Latvia* (App no 55707/00) [GC] (2009) ECHR Reports 2009, paras. 74-92.

³⁸ E.g. 1999 ILC Draft Articles on Nationality of Natural Persons in Relation to Succession of States <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/3_4_1999.pdf> art 5; 2006 Convention for the Avoidance of Statelessness in Relation to State Succession <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/200.htm>> art 5.

- Visbeidzot, pēdējais redzējums mēģinātu ieinkorporēt visus iepriekšminētos kritērijus, balansējot katrā individuālajā gadījumā tiesiskās un faktiskās saiknes ar Latviju ar citām tiesiskām un faktiskām saiknēm.

24. Man personiski pārliecinošākais šķiet pirmais redzējums: starptautiskās tiesības pieļauj Latvijai izmantot savu rīcības brīvību, masveidā piešķirot pilsonību, ja materiāli un procesuāli tiesiskās normas ir pietiekami skaidras un paredzamas, lai persona to ietvaros varētu efektīvi paust savu gribu par pilsonību. Tajā pašā laikā, šis ir tāds tiesību jautājums, par kuru saprātīgi cilvēki var viens otram nepiekrīst, un ir iespējami līdzīgi pārliecinoši argumenti par labu arī citiem viedokļiem.³⁹ Iespējamo argumentācijas ceļu ieskicējušo sadaļu es varu nobeigt, piekrītoši citējot Saeimas Juridiskā biroja viedokļa pēdējo teikumu: tik tiešām, „Šī papildus aspekta vērtēšana prasa ilgāku laiku un padziļinātu izpēti”.

B. Likumprojekts un kontinuitāte

25. Pat ja Likumprojekts nav pretrunā pilsonības uzspiešanas aizliegumam, tas var būt pretrunā Latvijas kontinuitātei. (No starptautisko tiesību tehniskā formulējuma viedokļa, kontinuitāte ir valsts dispozitīva tiesība, no kā valsts principā var atteikties, ja tā to vēlas. Tā kā Latvijas kontinuitāte ir gan vispārēji atzīta starptautiski, gan konstitucionalizēta Latvijas nacionālajās tiesībās, es turpmākā analizē lietošu jēdzienu „neatbilstība kontinuitātei”). Saeimas Juridiskais birojs, Tieslietu ministrija un Ārlietu ministrija ir norādījuši, ka Likumprojekts neatbilst kontinuitātei, galvenokārt tādēļ, ka tas atvasina starptautiskus pienākumus no Latviju prettiesiski kontrolējošās PSRS rīcības.⁴⁰ Lai gan principā uzdodot pareizos jautājumus, šie viedokļi nepietiekami niansēti lasa Satversmes tiesas praksi šajā jautājumā, it īpaši vadošo spriedumu Robežlīguma lietā.

26. Vērtējot Latvijas starptautiskās un nacionālās prakses atbilstību kontinuitātei, ir jāuzdod divi jautājumi: pirmkārt, vai prakse *principā* var atbilst kontinuitātei; otrkārt, vai *konkrētais* prakses piemērs atbilst kontinuitātei. Robežlīguma lieta ir elegants un erudīts piemērs pareizai šīs metodoloģijas piemērošanai. Visupirms Satversmes tiesa noformulēja atskaites punktu:

³⁹ Pirms šī jautājuma izlemšanas, būtu ļoti noderīgi iepazīties ar tieši pilsonības jomā specializējušos starptautisko tiesību zinātnieku viedokli, n 13.

⁴⁰ SJB (n 6) 4.-5.lpp.; TM <http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Viedoklis_Tieslietu_ministrija_publicesanai.pdf> 3.-4.lpp.; ĀM <http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Viedoklis_AM_publicesanai.pdf> 1.-4.lpp.

valsts, atjaunojot savu neatkarību, ja tas nepieciešams, var mainīt savu konstitucionālo iekārtu un teritoriju, kā arī pilsoņu kopumu. Taču tādā gadījumā šai valstij jārikojas saskaņā ar nepārtrauktības doktrīnu un attiecīgās pārmaiņas veicamas nevis *tabula rasa*, bet pamatojoties uz iepriekšējo konstitucionālo regulējumu. Starptautiskās tiesības neprasa restitūēt valsts starptautiskās tiesības un saistības, bet gan veikt to izvērtējumu uz *a priori* spēkā esamības pamata, *ad hoc* vienojoties par nepieciešamību tās pārtraukt, papildināt vai arī secinot to spēka zudumu *rebus sic standibus* (sic!) doktrīnas rezultātā. Citiem vārdiem sakot, izmaiņām ir jānotiek kontinuitātes doktrīnas ietvaros, nevis ārpus tās.⁴¹

Izšķirošais tiesiskais jautājums attiecīgi bija, vai *konkrētais* līgums un ar to saistītie Latvijas paziņojumi „notiek kontinuitātes doktrīnas ietvaros, nevis ārpus tās”. Pats Latvijas-Krievijas Robežlīgums bija slēgts kontinuitātes doktrīnas ietvaros, Latvijai līdz tā spēkā stāšanās brīdim uzturot tiesības uz Abreni, bet ar līgumu tās nododot Krievijai:

Latvijas Republika nav vienpusēji atteikusies no savām tiesībām uz Abrenes apvidu. Arī Krievijas Federācija šīs tiesības nav tiesiski ieguvusi, lai gan Abrenes apvidus *de facto* atrodas Krievijas kontrolē. PSRS turpinātājvalsts Krievijas tiesības uz Abrenes apvidu ir tieši tādas pašas kā PSRS tiesības uz Latviju *in toto*, proti, no prettiesiskas aneksijas izrietošs jebkādu tiesību trūkums. Tomēr Latvija var principā atteikties no tiesībām uz Abrenes apvidu par labu prettiesiskā anektora turpinātājvalstij. Taču tiesības uz Abrenes apvidu var nodot tikai ar Robežlīgumu. Tas nozīmē, ka, stājoties spēkā Robežlīgumam, Latvija zaudē, bet Krievija iegūst *de iure* tiesības uz Abrenes apvidu.

Starptautisko tiesību izpratnē Robežlīgums būtu uzskatāms par teritorijas nodošanas līgumu (*a treaty of cession*), ar ko viena valsts nodod noteiktu teritoriju citai valstij [sk.: *Brownlie I. Principles of Public International Law*, p. 128]. Apstākļi, ka otrā valsts jau faktiski valda attiecīgajā teritorijā un pirmā valsts šo valdīšanu neapstrīd, nav šķērslis cesijai [sk.: *Affaire des réparations allemandes selon l'article 260 du Traité de Versailles (Allemagne contre Commission des Réparations) (3 September 1924) // Reports of International Arbitral Awards, Volume 1, pp. 429, 443 – 444, http://untreaty.un.org/cod/riaa/cases/vol_I/429-528.pdf; Jennings R.Y. *The Acquisition of Territory in International Law*. Manchester: Manchester University Press, 1963, p. 14].⁴²*

Tajā pašā laikā, noteikti valsts amatpersonu paziņojumi par Helsinku aktu šķita pretrunā kontinuitātei, jo Krievijas tiesību uz teritoriju atvasināšana no 1975.gada dokumenta bija nesavienojami ar Latvijas tēzi par tās teritorijas prettiesisku kontroli līdz neatkarības atjaunošanai.⁴³

27. Apkopojot šīs tēzes, no kontinuitātes doktrīnas viedokļa svarīgākais ir nevis tiesiskā akta sekas – Satversmes tiesā nebija strīda par to, ka pēc Robežlīguma stāšanās

⁴¹ Robežlīguma lieta (n 2) 32.2. punkts (mans pasvītrojums). Satversmes tiesa apstiprināja šī kritērija attiecināmību uz pilsonību Satversmes tiesas 2010.gada 13.maija sprieduma lietā Nr. 2009-94-01 11.punktā.

⁴² Robežlīguma lieta (n 2) 36.4. punkts.

⁴³ Turpat, 73.3. punkts.

spēkā tiesības uz Abreni būs Krievijai – bet juridiskās tehnikas jautājumi, kas ļauj identificēt akta saturu un attiecīgi tā premisu un atskaites punktu – Robežlīgums kā nodošanas līgums atbilda kontinuitātei, jo par premisu pieņēma teritoriālo tiesību esamību Latvijai, kamēr Robežlīgums kā Helsinku akta regulējuma deklarētājs neatbilda kontinuitātei, jo tā premisa bija tiesību esamība Krievijai. Citiem vārdiem sakot, juridiskais kritērijs ir nevis tiesību normas saturs, bet tās nodibināšanas pamats: vai tas Latvijai ir izcēlies kā starptautisks pienākums, vai Latvija to ir izvēlējusies radīt kā starptautisku tiesību. Ir pilnīgi iespējama situācija, kurā Latvija izmanto savu rīcības brīvību radīt starptautisko tiesību normas ar līdzīgu vai tādu pašu saturu (vai nu ar pastāvīgu, vai arī pagaidu raksturu), kāds būtu bijis no PSRS hipotētiski pārmantotam pienākumam. Šāds risinājums nav pretrunā kontinuitātei, ja ir skaidrs, ka regulējums izriet no tiesības izmantošanas, nevis no pienākuma pildīšanas. Robežlīguma lieta ir šīs tēzes labs piemērs: tiesību uz Abreni atzīšana Krievijai pēc satura atbilda no PSRS pārmantotam pienākumam, bet Robežlīgums nebija pretrunā kontinuitātei, jo Satversmes tiesa to izlasīja kā Latvijas rīcības brīvības izmantojumu nodot Krievijai Latvijas teritoriālās tiesības.

27. Vai pilsonības piešķiršana nepilsoņiem *principā* var atbilst kontinuitātei? Pirmšķietamā atbilde ir pozitīva. Lai gan pilsonības masveida piešķiršana nav bieža prakse, iepriekšējā analīze parāda zināmu skaitu situāciju, kurās valstis šādi rīkojas, arī ārpus strīdiem par valstisko statusu. Arī koncentrējoties uz šaurāko situāciju kategoriju, kurā ietilpst Latvija – prettiesisku teritoriālu režīmu ietvaros pārvietotajām vai pārvietojušajām personām⁴⁴ – pilsonība tika piešķirta Lietuvas gadījumā un šaurākās robežās bija paredzēta Kofi Anana plānā Ziemeļkiprai.⁴⁵ Tā kā abos gadījumos teritoriālās kontroles prettiesiskums ir vispārīgi atzīts, šķiet, ka pilsonības piešķiršana prettiesiskā teritoriālā režīma ietvaros pārvietotām personām ir principā pieļaujama kontinuitātes doktrīnas ietvaros.

28. Mani pilnībā nepārlicina Saeimas Juridiskā biroja arguments, kas no t.s. Dubultpilsonības sprieduma atvasina ierobežojumu automātiski piešķirt pilsonību ne tikai Augstākajai Padomei, bet arī Saeimai (un Latvijas tautai).⁴⁶ Dubultpilsonības lietas *ratio* ir cieši saistīts ar Augstākās Padomes konstitucionālo *sui generis* raksturu un ievēlēšanu daļēji

⁴⁴ Sk. vispārīgi Y Ronen, *Transition from Illegal Regimes under International Law* (Cambridge University Press, Cambridge 2011), esp. Chapters 2, 6.

⁴⁵ Y Ronen, 'Status of Settlers Implanted by Illegal Territorial Regimes' (2008) 79 BYBIL 194, 212-213, 222-226.

⁴⁶ Sal. Dubultpilsonības lieta (n 41) 14.4.punkts, SJB (n 6) 6.lpp.

brīvās vēlēšanās;⁴⁷ Neatkarības deklarācija konstitucionalizē kontinuitāti, nemainot tās starptautiskajās tiesībās noteikto saturu; un nepārprotamas Satversmes tiesas atkāpšanās no starptautisko tiesību regulējuma neesamības gadījumā, ir jāpieņem, ka saturs vēl arvien ir atvasināms no starptautiskajām tiesībām. Ārlietu ministrijas norādes uz Latvijas un citu valsti kontinuitāti atbalstošo praksi ir erudītas un izsmeļošas,⁴⁸ bet tieši neatbild uz jautājumu, vai, pat ja Latvijai nav *pienākuma* radīt šādus regulējumus, tā varētu izvēlēties radīt šāda satura *tiesības*. Arī mūsdienu starptautiskajās tiesībās, valstīm ir rīcības brīvība darīt ļoti daudz ko, aizliedzošu normu neesamības gadījumā. Pat ļoti savdabīga rīcības brīvības izmantošana tiesību radīšanā principā neliek apšaubīt valsts tiesisko statusu.

28. Visbeidzot: vai pilsonības piešķiršana nepilsoņiem *ar Likumprojektu* atbilst kontinuitātei? Tā kā tas ir pamatā nacionālo tiesību jautājums par nacionālo tiesību saturu, esmu atkārtoti priecīgs par iespēju neizteikt savu viedokli šajā jautājumā, un aprobežoties ar spektra pretējo galu iezīmēšanu, attiecīgi ar Likumprojekta versijām, kas nepārprotami atbilstu un nepārprotami neatbilstu kontinuitātei:

- Likumprojekts, kas nepārprotami *atbilstu* kontinuitātei, skaidri novietotu sevi Latvijas tiesību un kontinuitātes doktrīnas četros stūros (piemēram, ar tā autoru publiski paustajām vai tekstā vai preambulās ievietotām atsaucēm uz tādiem kontinuitāti apstiprinošiem avotiem kā Neatkarības deklarāciju, Satversmes tiesas spriedumiem vai starptautisko tiesību doktrīnu); identificētu Lietuvi kā pozitīvo piemēru pilsonības regulējumam kontinuitātes doktrīnas ietvaros; izvīrītu argumentus par to, kādēļ Latvijai būtu labāk izmantot rīcības brīvību, kā to darīja Lietuva, nevis citas valstis; formulētu pilsonības iegūšanas mehānismu pēc iespējas līdzīgāk Lietuvas regulējumam kā labākajam kontinuitātei atbilstošam precedentam, visdrīzāk ar noteiktu pieteikšanās termiņu, kura ietvaros ir jābūt pozitīvam gribas izpaudumam.
- Likumprojekts, kas nepārprotami *neatbilstu* kontinuitātei, skaidri novietotu sevi ārpus kontinuitātes premisas (piemēram, pozitīvi atsaucoties uz PSRS, Krievijas vai Trešā Reiha viedokli par Latvijas iekļaušanas PSRS tiesiskumu, apzīmējot atjaunoto Latviju kā jaunu valsti vai arī raksturojot Likumprojektu kā tiesiska pienākuma izpildi); formulētu pilsonības iegūšanas mehānismu kā pastāvošas un nepamatoti atņemtas tiesības formalizēšanu.

29. Likumprojekts atrodas kaut kur starp abiem spektra galiem, un atbilde uz tā precīzo atrašanās vietu ir jāsniedz nacionālo tiesību interpretācijas ceļā, identificējot jautājumu un meta-jautājumu. *Meta-jautājums* ir par to, cik nepārprotamai ir jābūt atbilstībai kontinuitātei. Satversmes tiesa Robežlīguma lietā atzina Robežlīgumu par atbilstīgu kontinuitātei, jo tas bija pēc satura neitrāls un to varēja interpretēt kontinuitātes gaismā. Vai formālā neitralitāte ir pareizais kritērijs arī nacionālo tiesību vērtēšanai, kas

⁴⁷ Dubulpilsonības lieta (n 41) 14.1.punkts.

⁴⁸ ĀM (n 40) 3.lpp.

tiek formulētas būtiski citā normradīšanas kontekstā? *Jautājums* savukārt ir par apsvērumiem, kuri ir būtiski kontinuitātes atbilstības vērtēšanā, un tie varētu citastarp iekļaut (1) Likumprojekta tekstu, gan tajā lietoto terminoloģiju, gan paredzēto normu saturu; (2) Likumprojekta iederību Latvijas tiesību un starptautisko tiesību sistēmā; (3) Likumprojekta autoru saistībā ar Likumprojekta gatavošanu un vērtēšanu paustais viedoklis par tā saturu un mērķi. Atbildes došanai nepieciešamās analīzes raksturs vēlreiz pasvītro manas sākotnējās šaubas par to, vai CVK ir pareizā institūcija šādu jautājumu vērtēšanai.

III. KOPSAVILKUMS

Atzinums vērtēja nacionālo un starptautisko tiesību jautājumus attiecībā uz Likumprojekti.

No nacionālo tiesību viedokļa, tika secināts, ka: (1) CVK nav tiesību vērtēt likumprojektu no satura lietderības viedokļa; (2) CVK tiesības izvērtēt pilnīgu izstrādātību ir formulējamas, ņemot vērā gan tiesību zinātnē atzītos, gan CVK praksē konsekventi piemērotos un citu institūciju un personu nekritizētos kritērijus (ja tādi pastāv); (3) CVK tiesības vērtēt pretrunu augstāka juridiska spēka normām ir saprātīgi ierobežot uz acīmredzamām pretrunām (un valsts varas, valsts pārvaldes un tiesību zinātnieku plašais viedokļu spektrs neliecina par vienotu acīmredzamības redzējumu), izsmelošu vērtēšanu atstājot no sistēmiskā viedokļa daudz piemērotākā VP ziņā.

Ja CVK tomēr izlemtu veikt izsmelošu vērtēšanu par Likumprojekta atbilstību starptautiskajām tiesībām, (1) starptautiskās tiesības nesatur pilnībā skaidras normas par pilsonības uzspiešanu; (2) pārliecinošākais no iespējamiem pastāvošo normu lasījumiem prasītu izvērtēt, vai piedāvātā tiesiskā režīma ietvaros indivīds var efektīvi paust savu gribu attiecībā uz pilsonību; (3) kontinuitātes doktrīna principā neizslēdz pilsonības piešķiršanu nepilsoņiem; (4) Likumprojekta atbilstība kontinuitātes doktrīnai ir atkarīga no tā satura interpretācijas nacionālajās tiesībās, par ko es (kā Latvijas pilsonības tiesību nespeciālists) neizsaku viedokli, aprobežojoties ar piemērojamo kritēriju identificēšanu.

Labprāt atbildēšu arī uz Jūsu turpmākiem jautājumiem vai lūgumiem pēc precizējuma.

Ar cieņu,

Mārtiņš Paparinskis